

Ерназарова Ғ.Н.

АБАЙ ЖӘНЕ СОПЫЛЫҚ ІЛІМ

*В этой статье рассматриваются
вопросы и суфизма Абая Кунанбаева.*

*This article deals with the contribution
of Abai Kunanbaev in sufizm.*

Қазақ ұлтының ұлы ақыны Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы өз дәуіріне дейінгі дүние данышпандарының даналық мәйегін толық меңгерген және бүкіл көшпелілер әлемінің дүниетанымын, рухани болмысын, парасатын, көркем ойының мүмкіндігін бойына сіңірген, сол қасиеттері арқылы адамзат санасының дамуына үлес қосқан дара тұлға. Абай 10 жасында Семей қаласындағы Ризаның медресесіне оқуға түседі. Бұл мешіттің ұстаздары сол замандағы алдыңғы қатарлы жадидизм ағымында білім алған, иісі түркі мен мұсылман әлеміне танымдық жаңалық әкелген, дін мен ғылымды, азаматтықты ту етіп ұстаған Шаһабуддин Маржани мен Мұхаммед Ғабдукидің, Ғазалидің жолын қуған оқымыстылар еді. Бұл медреседе ғылымның негізгі салаларының барлығы да оқытылатын. Абайдың таным көзі шәкірт кезінде ашылды.

Қырық жасынан бастап Абай ғылымға бет қояды. Өзінің бойындағы талантын ұлтының рухани игілігіне қызмет етуге жұмылдырады. Шығыс тарихын, дүние тарихын, діни ағымдардың философиялары мен тәпсірлерін, философия, жаратылыстану, мемлекеттер тарихы мәселелеріне зерттеуші ретінде қарады [1].

Ислам-соңғы, әрі кәміл дін болғандықтан адам өмірі мен оның қажеттіліктеріне толық жауап береді. Ал, адамның тек материалдық талаптары ғана емес, оның рухани сұраныстарының болатыны да белгілі. Міне, осындай қажеттіліктерге орай, исламның адамды ішкі рухани тереңдікке бастайтын ілімі ретінде сопылық ағым қалыптасқан.

Сопылық ілім исламға жат құбылыс емес. Сопылық, яғни тауасуф ілімі ежелгі үнді, грек немесе парсылық сенімдердің әсерінен туған немесе сырттан келген дүние емес, ол исламның қайнар бұлағынан туындаған рухани құндылық. Сондықтан, сопылық сөзі гректің «софос» сөзінен емес, арабтың «суф» деген сөзінен шыққандығы белгілі. Бастапқыда мұсылмандар «сопы» деп жүн шекпен киіп жүретін тақуа жандарды айтқан екен.

Сопылық-Тәңірі алдында тізе бүгіп, қатесін ұғып, тәубаға келіп, Абайша айтқанда «ынталы жүрек, шын көңілмен» егіліп, Жаратқанға жалбарынып, Құдайға құлшылық қылу [2].

Данышпан Абай өзінің рухани кемелденуіне қасиетті Құранды негіз еткені белгілі. Ол Құран Кәрімді жақсы біліп, рухани нәрін өзінің бойына толық қабылдай білген. Бұл-сопылық дәстүр. Сопылардың рухани жолдағы алғашқы қадамы исламның негізгі қағидаларын өз бойларына сіңіріп, оларды өмір тәртібі, күнделікті

тұрмыс көрінісі ретінде қабылдауға үйренеді. Ол үшін алғашқы сәтінен бастап қасиетті Құранды жадына сақтап, оны толығымен зерттейді. Сопылардың көпшілігі қасиетті Құранды түгелдей жатқа біліп, қари деңгейіне көтеріледі. Бұл рухани жетілуге керекті алғашқы шарт қана. «Шарифаттан» өтіп «Тарихатқа» жеткенде адам алған білімін бойына сіңіріп, оны өзінің мінезіне, өзіндік қасиетіне айналдырады.

Сопылық жолдағы адам әрі қарай үздіксіз тәжірибе, жаттығулар жасай отырып Хакпен байланыс орнатады, ол байланысты әрі қарай жетілдірсе, тек сонда ғана өмірдің негізгі мақсаты Түп Иеге, Хақиқатқа жетеді. Сондықтан өмірдің негізгі мақсатына жеткізетін деңгейді сопылар «Хақиқат» деп атайды. Абайдың бұл жолды «бек шетін, бек нәзік» деп атауы тегін емес. Бұл сөздің үлкен мағынасы бар.

Абай ілімі бойынша: әлем өмірінің мақсаты-өзін Жаратушының ықпалымен өмір сүру. Кім болса да бір нәрсені жасаса, өзінің керегіне жарату үшін жасайтыны тәрізді, Жаратушы да әлемді жаратқанда тек өз ризалығы үшін жаратты. Себебі, Ол мәңгі, сондықтан Оның жаратылу себебі жоқ, керісінше, әуел бастан Оның өзінен басқа ешкім де, яғни басқа Жаратушы да жоқ [4].

Өз тілегімен, ляззат алу үшін, Жаратушы рухани болмысты жаратты. Бірақ кейбір жандар өздеріне берілген аздаған еркіндікті дұрыс пайдалана алмай, өздерінің міндетін ұмытып, Жаратушының тілегін емес, өздерін қанағаттандырғысы келді. Бұл-білместік. Шексіз мейірімді Жаратушы ешкімнің еркіне қарсы емес, сондықтан Ол фәни болмысты жаратты да, Жаратушыны ұмытып, өздерін ляззаттандырғысы келген жандарды әркімнің қалауына қарай өз несібесімен бақи әлемнен, яғни рухани өмірден фәни әлемге, яғни материалдық өмірге жіберді. Бұл материалдық әлем өздерінің қылмысы үшін өздерінің жазасын өтейтін абақты тәрізді. Осыдан фәни өмірдегі барлығымыз да Жаратушының ырықтан шыққан күнәһарлар екенімізді түсінеміз.

Абай мұрасындағы сопылық танымға, түп иені танып білуге ұмтылған жантану іліміне жауыннан кейінгі саңырауқұлақтай қаптап келе жатқан уаһхабистер де қырын қарауда. Түркістанның пірі атанған Яссауиді құрметтеушілерді Аллаға серік қосу деп тыраштана терістеумен бірге біздің ғасырлар желісінде қалыптасқан ұлттық құндылықтарымызды да терістеп, өздері ұстанған жолбике «дініне» өздері ұстанған жат қалыпқа салуға ұмтылуда. Абай, Шәкәрімді, тіпті, жаңа пайғамбар жасаушы ахмадия бағыты да жарнама ретінде пайдалануда. Бәрінің мақсаты-біздің рухани тұтастығымызды бұзу [3].

Жаратушы шексіз мейірімді болғандықтан, бұл материалдық әлемде Ол ешкімді де жіберген қателіктері үшін жазаламайды. Жаратушы тек қана материалдық әлемнің заңдылығын ғана жасады, ал оны дұрыс, не болмаса бұрыс қолдануына байланысты өмірдің әділет заңы бойынша әркім өмірдің рахатын, не болмаса қасіретін көреді. Абайдың айтуынша, бұған Жаратушы араласпайды. Осылайша әркім өзінің бақытын өзі жасайды. Бұл фәни өмірге әркім өздерінің қалауы бойынша ләззат алу үшін жіберілді. Бірақ материалдық әлем-рухани әлем емес. Рухани әлемде барлығы мәңгілікті, білімге және ляззатқа толы болса, материалдық әлемде барлығы керісінше, уақытша, білместікке және қайғы-қасіретке толы. Абай ілімі бойынша, бұл өмірдегі қызықтың барлығы да жалықтыратын, уақытша және шындығы жоқ жалған. Сондықтан әркім тіршілік барысында осыны түсінуі керек. Сонда өмірдің басты мақсатын орындауға кейін қарай, Алла Тағалаға қайтуға мүмкіндік туады. «Өзге мақсат ақылға қона ма екен!» -деуі сондықтан данышпанның.

Бұл мақсатқа жету үшін әуелі білім алу арқылы білместіктен арылу керек. Сонан соң Алла Тағалаға таза құлшылық жасаумен жүрек көзін ашып, Абай сөзімен айтқанда «сен де сүй Ол Алланы жаннан тәтті». Ол үшін «адамзаттын бәрін сүй бауырым деп». Сонда ғана кім болса да өзінің фәни әлемге келген мақсатына жете алады. Абай табиғи түсінікті былай қойғанда Алланың өзін сеніммен танып барып құлшылық етпеген пендені «жанның қоры» деп есептейді [5].

Иман-Абай үшін жан бостандығының кепілі.

Абайдың:

Алланың өзі де рас, сөзі де рас,
Рас сөз еш уақытта жалған болмас,
-деуі жай ғана уағыз емес.

Жан бостандығын, жан тазалығын Абай Алладан іздейді және Алланың ақ жолынан табады. Алладан өзгеге рухыңды тәуелді етпе дейді. Ал Абай патша ағзамның қазақ халқын шоқындыру туралы жарлығы дайындалып жатқанын жақсы білген. Дінді өзгерту, Абай үшін рухани құлдыққа, басыбайлыққа түсу. Ол шырмауға бір түскен адам қайтып шыға алмайды. Қазақ елінің жағдайында бұл

толықтай ұлт ретінде жойылып кету деген сөз. Дінін сату - Абай үшін қасиетсіздіктің белгісі. Шокынуды антұрғандық деп ұғады.

Жоғарыда Абайдың хал іліміне жақын тұрғанын айттық. Негізі хал ілімі болып табылатын сопылық жолдың бағыты кемел адам тәрбиелеу. Кемел адам, Абайша айтқанда толық адам-өзінің қасиетіне, қалыбы мен негізіне мейлінше жақындаған асыл адам. Ол-кісілікке жат қылықтардан әбден арылып тазарған, ішкі жан дүниесі ағарып, рухани қасиетке ие болған адам. Ұлы Абай кемел адамның сипаттары ретінде сыддық, кәрам, ғақылды көрсетеді. Мұнда сыддық әділетпен, кәрам шапағатпен, ғақыл да ғылыммен астасып кетеді.

Сопылық жолды ұстанған Абай-қазақтарды өзі ұстанған ағымға нандырып, ілімнің тұрғысынан насихаттап баяндау арқылы сіңдіру деп білуінде жатыр. өйткені бүгінгі қазақ қауымының Абайды рухани әлемінің темірқазығы ретінде ұстанатын танымын жақсы біліп отыр [6.86].

Әдебиеттер:

1. Өлқожаев Қ. Абай және ислам діні: Абайдың ислам дініне көзқарасы // Ақиқат, № 8, 1998. 79-80 б.
2. Өлқожаев Қ. Абай эстетикасы және ислам. – Алматы, 2008.
3. Досанқызы Қ. Абай неден түңілді? // Шапағат-Нұр, № 1, 2007.
4. Омаров Д. Абайдың рухани мұрасы немесе данышпан берген салауатты өмір тағлымы. – Алматы: Ел-шежіре, 2007.. 264 б.
5. «Үш Қиян» газеті, № 43, 2007.
6. Бекхожин Қ. Дәстүр және жаңашылдық. – Алматы, 1969.